

НЕЛЕГАЛЬНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ТА ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

Овчиннікова О.Р.

кандидат економічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет

В статті розкрито сутність, причини і напрямки сучасної трудової міграції населення України, визначено фактори, що стимулюють або зменшують бажання мігрувати. Представлено можливі ситуації трудової експлуатації, ризики стати жертвою торгівлі людьми. Запропоновано на рівні держави визначати складову міграційного потоку, що зменшить ризик трафікінгу.

Ключові слова: трудова міграція, фактори міграції, причини міграції, торгівля людьми, ризи, трафікінгу, державна міграційна політика.

Постановка проблеми. Однією з необхідних умов функціонування ринкової економіки є наявність ринків праці, у формуванні та розвитку яких значну роль відіграє міграція населення.

Актуальною в теперішніх умовах є трудова міграція, що торкається не лише питання функціонування вітчизняного ринку праці в умовах зростаючого безробіття й нестачі кваліфікованих фахівців, але й питання виходу України на світову арену, що призводить до значної зміни соціальних, культурно-етнічних, економічних та інших міждержавних відносин.

Дешева іноземна робоча сила дозволила багатьом країнам у періоди економічного підйому при найменших витратах згладити диспропорції шляхом пере-

міщення трудових ресурсів, їх перерозподілу між сферами і галузями виробництва, що зазнали значних структурних зрушень у зв'язку з НТР і процесом інтеграції. Але при виїзді за кордон на заробітки часто виникають проблеми, з якими стикаються трудові мігранти. За оцінками експертів, щорічно приблизно 2 млн. жінок і дітей стають жертвами торгівлі людьми. Боротьба з цим видом злочинності потребує об'єднання зусиль міжнародної спільноти і громадськості кожної країни [1, с. 76].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема нелегальної міграції та торгівлі людьми в останній час постійно перебуває в центрі уваги світового співтовариства. Для України, ця проблема набула особливої актуальності в останні роки. Тому

Таблиця 1

Види міграції в Україні

Ознака класифікації	Назва	Пояснення
1. Періодичність переміщень	Довгострокові. Короткострокові. Сезонні. Маятникові	Тривалість декілька років. Від трьох місяців до одного року. До трьох місяців. Щоденні.
2. Напрямок переміщень	Еміграція. Імміграція.	Виїзд працездатного населення з країни за її межі. В'їзд працездатного населення в країну через її межі.
3. Ступінь легальності	Легальні. Нелегальні. Приховані.	Офіційно дозволений в'їзд населення. В'їзд населення без офіційного дозволу, порушення законного терміну перебування. Навчання, стажування, обмін фахівцями.
4. Форма реалізації	Суспільно організовані. Неорганізовані.	Здійснюються за допомогою державних і суспільних органів. Здійснюється силами і засобами самих мігрантів.
5. Характер вимушеності	Економічні біженці. Політичні біженці.	Біженці – вид вимушеної міграції, коли стає неможливим подальше нормальне існування, виникає реальна загроза безпеці (фізичній, етнічній, соціальній) і відсутня перспектива нормалізації життя на території своєї країни
6. Характеристика мігранта	Контрактна міграція. З професійними та діловими цілями. З метою отримання освіти, проф. підготовки.	Міграція з метою звичайного працевлаштування. Особа, що тимчасово мігрує як працівник певної професії. Навчання, стажування за кордоном і т.д.

ці питання справедливо привертають до себе увагу вітчизняних вчених, дослідників і управлінців.

Різні аспекти досліджуваної проблеми висвітлено у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: в галузі міграціології: О. Хомра, І. Прибиткова, Т. Петрова, Е. Лібанова, О. Позняк, О. Малиновська, С. Пірожков, Л. Рибаківський, Ж. Зайончковська, В. Пере-

веденцев; в галузі питань запобігання торгівлі людьми: С. Акімов, Ю. Александров, В. Биковець, П. Власова, Т. Денисов, О. Козаченко, О. Костенко, Р. Курінько, К. Левченко, Я. Лизогуб, Є. Луценко, Д. Маршавін, Л. Матіяшек, М. Панов, Є. Стрельцов, В. Шакурн, Є. Тюрюканова, М. Малишева, К. Брюкерт, С. Скарпа, С. Хелбурн, Р. Сімпсон.

Таблиця 2

Причини виїзду за кордон на заробітки

Фактори, що зменшують бажання мігрувати	Фактори, що збільшують бажання мігрувати
Ситуація в країні	
<ul style="list-style-type: none"> – зміни у політиці, економіці, що приводять до поліпшення загальної ситуації в країні; – стабілізація економіки; – зростання виробництва; – збільшення числа робочих місць; – підвищення життєвого рівня населення; – сприятливий екологічний стан 	<ul style="list-style-type: none"> – зміни в політиці, економіці, що призводять до погіршення загальної ситуації в країні; – нестабільність економічного стану; – зростання безробіття; – низький рівень заробітної праці; – падіння життєвого рівня населення; – несприятливий екологічний стан, екологічні катастрофи
Людський фактор	
<ul style="list-style-type: none"> – нормальні умови життя; – задовільний стан здоров'я; – цікава робота; – високий заробіток; – психологічне небажання далеких подорожей; – незнання іноземних мов; – велика сім'я, наявність дітей, батьків похилого віку 	<ul style="list-style-type: none"> – фінансові труднощі; – втрата роботи; – наявність захворювання, лікування якого неможливе в своїй країні; – знання іноземних мов; – інформація про працевлаштування за кордоном; – наявність знайомих, сусідів, родичів, що були або проживають за кордоном; – відсутність власного житла та відсутність сім'ї

Таблиця 3

Позитивні і негативні наслідки трудової міграції

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
<ul style="list-style-type: none"> – установлення тісних зв'язків між різними країнами, поліпшення взаєморозуміння, підвищення загального культурного рівня населення; – успішна для громадян реалізація людського і професійного потенціалів; – нормалізація ринків праці; поліпшення рівня зайнятості або за рахунок прямого відтоку представників тих професій, які не користуються попитом на місцевому ринку праці, або безробітних, або через еміграцію конкурентоздатних верств населення і заповнення вакансій, що з'явилися, тими, хто не міг на це розраховувати при інших обставинах; – розширення виробничого досвіду працівників, що допомагає придбанню нових спеціальностей, універсалізації їхньої робочої сили; – приплив валютних надходжень мігрантів благотворно впливає на фінансовий стан країни (валютні перекази можуть часом перевищувати прибуток від зовнішньо-економічної діяльності); – підвищення матеріального рівня родин емігрантів після їх повернення (заробітна плата трудящих-мігрантів у 5–10 разів вище, ніж на батьківщині); – тимчасова трудова міграція може бути альтернативою постійної міграції (можливість деякий час працювати за кордоном, поліпшити матеріальний стан своєї родини, повернувшись із заощадженнями, що забезпечать нормальне існування, знизить бажання виїжджати на постійне місце проживання) 	<ul style="list-style-type: none"> – можлива дискримінація громадян під час тимчасової роботи за кордоном, «протистояння» між місцевими й іноземними працівниками, виникнення міжнаціональних конфліктів; – протиправні дії наших громадян у місцях їх компактного проживання (масовий безлад, заворушення, характерні для мафіозних структур); – перехід легальної еміграції до нелегальної, коли після закінчення термінів дії контрактів мігранти залишаються на якийсь час в іншій країні, поповнюючи приватну і неформальну сфери економіки; – можливість стати жертвами торгівлі людьми; – значне збільшення серед мігрантів частки висококваліфікованих працівників, загроза втрати країною частини вітчизняної робочої сили, причому – найбільш кваліфікованих, молодих і ініціативних працівників; – недосконалість правових актів і інформаційного контролю дозволяє ведення прихованих валютних операцій або протиправної торгівлі; – відтік трудових ресурсів активного віку супроводжується погіршенням демографічної ситуації в державі, а зменшення числа висококваліфікованих фахівців знижує якість населення; – у ряді випадків виїзд фахівців за кордон супроводжується економічною кризою, що відбивається на економічному, демографічному і трудовому потенціалах держави

Водночас в сучасних умовах процес вивчення нелегальної міграції та трудової експлуатації має здобути якісно новий рівень – зокрема, необхідна розробка нових підходів і методів дослідження міграційних переміщень, методів і заходів державної міграційної політики.

Незважаючи на те, що торгівля людьми поступово починає включатися в орбіту наукових досліджень, серйозний науково-дослідний потенціал цієї проблеми в Україні до цих пір не накопичений.

Мета дослідження. Визначення основних причин, що спонукають виїзд за кордон на заробітки, зв'язку нелегальної трудової міграції та процесу трудової експлуатації і торгівлі людьми. Визначення напрямків державної міграційною політики з питань запобігання нелегальної міграції та торгівлі людьми.

Виклад основного матеріалу. Термін «міграція населення» – у перекладі з латинської (*migratio*) означає переміщення, переселення, що відбувається між різними населеними пунктами однієї або декількох країн незалежно від тривалості, регулярності і цільової спрямованості.

Сучасна міграція – явище насамперед економічне, обумовлене пошуками нового місця пошуку роботи за межами своєї батьківщини.

Трудові мігранти визначені в міжнародній конвенції про захист прав всіх працівників-мігрантів та членів їх сімей, що прийнята ООН в 1990 році [2]. В таблиці 1 представлені основні види економічної (трудова) міграції.

Зростає міграція з України висококваліфікованих фахівців: «brain drain», або «відплив умів», «викрадення розумів». Але найчастіше українці працюють на низькокваліфікованих, чорнових роботах.

Основною причиною виїзду за кордон на заробітки є економічний мотив: вищий рівень заробітної плати закордоном, втрата вдома роботи, відсутність можливості її отримання, обмеження просування по службі тощо. Фактори міграції населення можна поділити на «позитивні» і «негативні» (табл. 2).

Так само можна визначити і дві сторони наслідків трудової міграції (табл. 3).

Наявність негативного явища торгівлі людьми під час виїзду за кордон на заробітки призводить до необхідності витрат коштів на допомогу та реабілітацію жертв, тоді як до найважливіших переваг успішної трудової міграції слід віднести зменшення напруги на ринку праці, значні обсяги інвестицій, які отримує країна завдяки заробітчанству, підвищення

платоспроможного попиту завдяки надходженню коштів від заробітчан. Крім того, зовнішня трудова міграція повинна бути джерелом досвіду, знань, міжособистісних контактів, школою бізнесу та ринкової поведінки.

Потоки трудових міграцій мають досить чітку географічну спрямованість – в основному вони здійснюються до найближчих країн або більш віддалених країн, але з більш привабливими умовами (рис. 1).

Найбільш популярною для українських громадян, які вважають за краще заробляти на прожиття за кордоном, є Росія. У Росії не менше мільйона українців зайняті в будівництві, роздрібній торгівлі та транспортній сфері.

За нею йде Італія (350 тис. жінок, котрі придивляються за дітьми і людьми похилого віку), Чехія, Іспанія (200-250 тис. – переважно чоловіки, на будівельних роботах). Популярною також є сусідня Польща, куди на сільськогосподарські роботи щорічно їдуть близько 200 тис. українців. Приблизно по 100 тис. українських громадян працюють в Португалії та Греції [3].

Однак сьогодні не поодинокі випадки, коли вітчизняні мігранти стають жертвами трудової експлуатації та торгівлі людьми.

Потерпілі і злочинці можуть бути виявлені як у країні походження, так і в країнах транзиту або призначення. У більшості випадків, про які повідомляли держави, потерпілі перевозилися через державний кордон. Навіть у тих країнах, які повідомили про факти внутрішньої торгівлі людьми, серед потерпілих майже завжди переважали іноземці.

Отже торгівля людьми є особливим явищем і заслуговує окремого вивчення.

До факторів, які визначають попит на «живий товар» для роботи за кордоном належать [4, с. 52]:

- прагнення компаній і підприємств знижувати собівартість товару за рахунок зниження заробітної плати і небажання громадян їхньої країни виконувати тяжку та брудну фізичну працю;
- розвиток секс-індустрії та розважальної індустрії, що визначає попит на сексуальні послуги;
- відсутність ефективної системи контролю і низька активність правоохоронних органів; корупційність співробітників імміграційних та митних органів у країні походження, транзиту і призначення;
- недостатня поінформованість населення про наслідки нелегальної міграції та торгівлю людьми;
- бізнес, пов'язаний із торгівлею людьми є високодохідним і за прибутковістю поступається тільки торгівлі зброєю та наркотиками.

Практика заманювання мігрантів обманом до поїздки за кордон з метою працевлаштування, в тому числі повсюдна вимога виплати великих сум за наймання на роботу, є високоприбутковою формою експлуатації в багатьох великих країнах-експортерах робочої сили.

Отже, сучасна форма рабства (торгівля людьми) в більшості випадків є спотвореною формою міграції, метою якої є накопичення коштів та забезпечення підтримки матеріально залежних осіб шляхом працевлаштування.

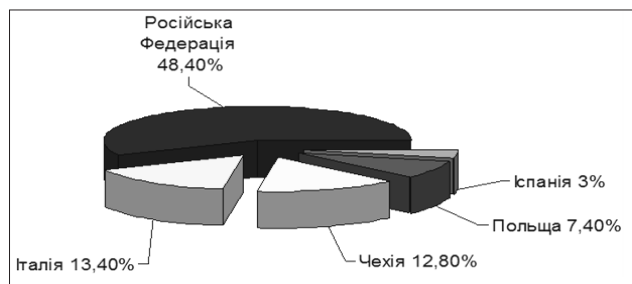

Рис. 1. Напрямки трудової міграції

Найкращим шляхом отримання роботи за кордоном є офіційне працевлаштування, оформлення трудової угоди. Однак, аналіз слідчої практики у кримінальних справах про проблеми трудових мігрантів свідчить про те, що переважну більшість жертв заманюють в мережі злочинної діяльності за допомогою рекламних оголошень, які можна побачити в Інтернеті, на телебаченні, в журналах, газетах, на афішах, в листівках:

-оголошення про проведення різних конкурсів і кастингів, переможці яких отримують право на працевлаштування за кордоном;

-оголошення, що пропонують високооплачувану роботу за кордоном;

-оголошення про надання сумнівних послуг із забезпечення вільного проведення часу в саунах, масажних салонах, розважальних клубах.

Як правило, вербування відбувається у місцях масового скупчення людей, де можна легко виявити осіб, прибулих у пошуках роботи (вокзали, громадський транспорт, нічні клуби тощо).

Представники кримінального бізнесу, заснованого на торгівлі людьми, з метою прикриття своєї протиправної діяльності, як правило, організують функціонування різних комерційних організацій. Під маркою таких організацій часто здійснюється експлуатація людей в сфері заняття проституцією (агенції з працевлаштування, фірми шоу-бізнесу та служби знайомств).

Часто торгівцями живим товаром виявляються добрі знайомі чи друзі, причому значний відсоток серед них – жінки.

Торгівля людьми часто розглядається як проблема імміграції, а не питання порушення прав людини. Тому, можна виділити групи ризику серед мігрантів по відношенню до торгівлі людьми: бідні і вкрай бідні особи; соціально неблагополучні сім'ї; безробітні і ті, які мають випадковий заробіток; нелегальні мігранти; зайняті в тіншовій та кримінальній економіці; бездоглядні діти і діти з різними формами девіантної поведінки; особи з обмеженими можливостями; особи, зайняті в сексуальній сфері послуг (в основному жінки); особи без певного місця проживання; особи, які страждають від наркотичної, алкогольної залежності; жінки, які мають на меті працювати або створити сім'ю за кордоном.

Умови праці, її оплати, побуту іноземних робітників у приймаючих країнах є значно гіршими ніж у місцевих робітників. Іммігранти, як правило, зайняті на найбільш трудомістких і шкідливих для здоров'я видах робіт, вони зазнають більшої дискримінації з боку реакційних кіл, дуже часто їх права порушуються.

Найчастішими формами незаконної трудової експлуатації є нелегальна секс-індустрія, примусова праця, сурогатне материнство, втягнення в злочинну діяльність та примусове донорство. Міжнародна організація праці підрахувала, що з приблизно 21 мільйона людей, які стали жертвами примусової праці по всьому світу, близько 20% є жертвами сексуальної експлуатації [5].

Потрапляння в тенета работоргівців приводить до уразливого стану особи. Жінки втрачають репродуктивність і, відповідно, зменшується народжуваність, натомість зростає смертність населення. Прямо через загибель донорів трансплантації і опосередковано через погіршення здоров'я внаслідок виснажливої праці і нелюдських умов існування, погіршується трудовий потенціал через декваліфікацію потерпілих осіб.

Уряд кожної країни суверенен у своєму праві визначати напрямки і мети міграційної політики, при розробці комплексу заходів, що регулюють процеси зовнішньої трудової міграції. Але визнано доцільним і необхідною умовою дотримуватися певних правових норм і стандартів, закріплених у документах міжнародних організацій.

Основними цілями державної політики у сфері регулювання трудових міграцій є [6]:

- забезпечення соціального захисту українських працівників за кордоном;

- забезпечення повернення зовнішніх трудових поїздок;

- залучення "міграційних" грошей в економіку України;

- запобігання зниження кваліфікації високоосвічених фахівців з-за занять за кордоном на низькокваліфікованих роботах.

Міграція часто відбувається законним чином шляхом двосторонніх трудових угод і відповідно до національних положень про міграцію. Країни-експортери мігрантів отримують переваги у вигляді грошових переказів з-за кордону. Ці кошти часто йдуть на утримання сім'ї, фінансування освіти дітей та медичне обслуговування. Грошові перекази надають очевидний вплив на економіку і допомагають боротися з бідністю та безробіттям. Тим не менш, уряди країн-експортерів мігрантів бачать і темну сторону трудової міграції: поневолення їх громадян. З причини недостатності ефективних міжнародних норм щодо трудової міграції експлуатація робітників зростає тривожними темпами.

Оскільки торгівля людьми є як причиною, так і наслідком порушень прав людини, ефективність заходів запобігання торгівлі людьми, переслідування й покарання злочинців суттєво сприяє захисту прав людей – жертв торгівлі людьми. Таким чином, важливо забезпечити інтеграцію правозахисної перспективи в аналіз явища торгівлі людьми та в розроблення ефективних заходів протидії [7].

Незалежно від того, наскільки ефективно закони кожної окремої країни регулюють проблему торгівлі людьми, вразливість мігрантів створює необхідність у міжнародному співробітництві.

Висновки. Сьогодні міграція громадян України призводить до недостатнього соціального захисту трудящих-мігрантів, ризиків пенсійного забезпечення, відсутності страхових надходжень, надійних механізмів перерахування, отримання трудящими-мігрантами за кордоном доходів, ризиків щодо неповернення трудових мігрантів, які часто залишаються в країнах-реципієнтах, а в перспективі –

до нестачі працездатного населення на внутрішньому ринку праці.

Маршрути трудової міграції постійно перетинаються з маршрутами незаконної торгівлі людьми.

Для зменшення ризику потрапити в трудову експлуатацію потенційний трудовий мігрант мусить знати свої права. Часто трудові мігранти стають вразливими через нестачу достовірної інформації про умови працевлаштування за кордоном. Хоча не всі випадки торгівлі людьми пов'язані з міграцією і не будь-яку міграцію можна віднести до торгівлі людьми, вразливість мігрантів робить їх привабливою мішенню для торговців людьми.

Таким чином, торгівля людьми є окремим сегментом української трудової міграції. Боротьба

проти торгівлі людьми перетворюється на боротьбу проти нелегальної міграції, репресивними заходами якої є жорстка візова політика, суворий прикордонний контроль, криміналізація дій осіб, що сприяють нелегальному в'їзду чи перебуванню нелегальних мігрантів.

Дуже важливо, якою буде трудова міграція України – зі знедолених людей, змушених мігрувати через неможливість нормального існування на батьківщині, або з людей, що мають достатній соціальний рівень життя, чия тимчасова еміграція сприятиме обміну інформацією, досвідом, підвищенню кваліфікації, а також приведе до загального поліпшення економічного стану країни, її стабілізації на світовій арені.

Література:

1. Торговля людьми (історія, сучасність) / О. Галиця, О. Столяр, О. Ковальов // Юридичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 75-80
2. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих- мігрантів та членів їх сімей ООН; Документ 995_203, поточна редакція – Прийняття від 18.12.1990, [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіц. сайт. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_203
3. Трудова міграція: де працювати якщо не вдома [Електронний ресурс] // Германия для бизнеса и работы: информ. сайт /Режим доступу: <http://aku.kiev.ua/trudova-migraciya-de-pracyuvati-yakshho-ne-vidoma.htm>
4. Биковець В., Куринько Р., Маршавин Д. Діяльність роботодавців та їхніх об'єднань у попередженні неврегульованої зовнішньої трудової міграції, протидії торгівлі людьми та ліквідації дитячої праці: Навч. посібн. /За заг. редакцією С. Литвин, В. Аніщенко – К., 2007. – 174 с.
5. ООН: підневільною працею у світі зайняті 21 млн чоловік // [Електронний ресурс] // Всеукраїнська експертна мережа: информ. сайт. – Режим доступу: <http://www.experts.in.ua/inform/news/detail.php?ID=108121>
6. Майданик І.П. Трудові міграції у період трансформації соціально-економічних відносин в Україні // Дис. канд. наук: 22.00.03 – 2008.
7. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (16 травня 2005 р.) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіц. сайт. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_858.

НЕЛЕГАЛЬНАЯ ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ И ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ: ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Овчинникова Е.Р.

*кандидат экономических наук, доцент,
Хмельницкий национальный университет*

В статье раскрыто сущность, причины и направления современной трудовой миграции населения Украины, определены факторы, стимулирующие или уменьшающие желание мигрировать. Представлены возможные ситуации трудовой эксплуатации, риски стать жертвой торговли людьми. Предложено на уровне государства определять составляющую миграционного потока, что уменьшит риск траффинга.

Ключевые слова: трудовая миграция, факторы миграции, причины миграции, торговля людьми, риск траффинга, государственная миграционная политика.

ILLEGAL MIGRATION AND HUMAN TRAFFICKING: CAUSES AND CONSEQUENCES

Ovchinnikova O.R.

*Ph.D. in Economics,
Khmelnitsky National University*

The article deals with causes and trends of modern Ukraine labor migration. The reasons that stimulate or reduce the desire to migrate are defined. Possible situations of labor exploitation and risks of becoming a victim of trafficking are presented. The author suggest to determine the component of the migration flow on the state level to reduce the risk of trafficking.

Keywords: labor migration, migration factors, causes of migration, human trafficking, risk of trafficking, state migration policy.